

DŽINGIZ AJTMATOV – JEDAN OD NAJVEĆIH SAVREMENIH SVJETSKIH PISACA

Dr. Zilhad KLJUČANIN

I

U drugoj polovini XX. stoljeća u ruskoj literaturi se sve više osjeća prisustvo tzv. «nacionalnih» književnosti: abhaske, azarbejdžanske, uzbekistanske, čuvaške, kirgiske... Oslobođene pseudoepskog didaktičkog modela, te književnosti postaju zanimljive ne samo ruskom nego i svjetskom čitateljstvu. U vremenu postkolonijalne književne recepcije literatura *neruskih naroda* svijetu nudi *egzotičnost* (zasnovanu na nacionalnim kulturnim kodovima) i *priču* (lišenu viđenih konstrukta evropskih *izama*). Ti pisci pišu na ruskom jeziku, ali nerijetko i bilingvalno, ruskom i svome nacionalnom jeziku.

Prvi značajan svjetski uspjeh *neruskih* – po nekima, *rusko-muslimanskih* – književnosti učinila je još 1958. godine knjiga *Džamila* Kirgisca Džingiza Ajtmatova. A za Ajtmatovim su, sedmadesetih i osamdesetih godina XX. stoljeća, nastupili Timur Pulatov (Uzbek), Genadij Ajgi (Čuvaš), Fazil Iskander (Abhaz), braća Maksud i Rustan Ibrahimbekov (Azerbejdžanci), i drugi¹.

1 Prijeratno ex-jugoslavensko izdavaštvo imalo je (za današnje prilike) nevjerojatnog sluha za pojavu djela iz *neruskih* književnosti. Tada je, u Beogradu i Sarajevu prvenstveno, objavljeno nekoliko zbilja briljantnih knjiga, i to nedugo nakon njihovog domicilnog izlaska. Neka od tih djela su: romani *Stara kuća pod čempresom* i *Pitoni i kunići* Fazila Iskandera, roman *I nije bilo boljeg brata* Maksuda Ibrahimbekova, pjesme *A sad je vazda snijeg* Genadija Ajgija, romani *Zbogom*, *Guljsari*, *Gubilište*, *I duže od vijeka traje dan* Džingiza Ajtmatova.

II

Džingiz Ajtmatov rođen je 12.XII 1928. godine u selu Šeker, u bivšoj sovjetskoj republici Kirgistanu. Džingizov otac Torekul bio je jedan od prvih kirgiskih komunista, a 1937. godine nastradao je u staljinističkim čistkama. U nedostatku oca, poseban utjecaj na dječaka imaju očeva majka Ajimkan Satan-kizi i tetka Karagiz. Džingiz Ajtmatov nakon drugoga svjetskog rata u Frunzeu diplomira na Poljoprivrednom institutu, potom godinama radi kao veterinar, ujedno i piše. Pisanje mu i omogućuje da studira na Višem književnom kursu u Moskvi. A od 1958. do 1966. godine Ajtmatov radi kao dopisnik «Pravde» iz Kirgistana, a istovremeno je i urednik «Književne Kirgizije».

III

Rani radovi Dž. Ajtmatova su pod utjecajem ruske litarature, poglavito Tolstoja i Dostojevskog. Počinje sa pričama *Prodavac novina Dzujdo* (1952.), *Ašim*, *Mi idemo dalje* (1953.), ruska literarna javnost ga prihvaća nakon objavljivanja pripovijesti *Suočavanje* (1958.), a s pripovijesti *Džamila* (1958.) ulazi u Evropu². Taj prvi Ajtmatovljev prozni period čine još i priče i pripovijesti: *Topolice moja u crvenoj mahrami*, *Kamilje oko* (1961.), *Prvi učitelj* (1962.), *Materinsko polje* (1963.); a završava sa izabranim djelima *Povijesti planina i stepa* (1963.), za koja dobija Lenjinovu nagradu.

2 *Džamilu* na francuski prevodi slavni Louis Aragon, koji za to djelo kaže da je «najljepša ljubavna priča na svijetu».

U tim djelima (a i nekim kasnijim, sve do pripovijesti *Rani ždralovi*, iz 1975. godine) Ajtmatov se tematski fokusirao na ratni i poratni period Kirgistana, tadašnje sovjetske republike, a sižejne i etičke okosnice nalazi u kirgiskom folkloru, epskoj tradiciji (čuveni ep *Manas*), i nacionalnoj povijesti. U pripovijesti *Suočavanje* tema je dezerterstvo, a radnja se odvija u bipolarnom odnosu «dobro» i «zlo», sa, za Ajtmatova karakterističnim!, ljubavnim prepletima. I pripovijest *Džamila* ima ratni milje, ali i ljubavnu okosnicu, toliko izraženu da poprima karakteristike drevnih istotematskih predanja. Napokon, slična pripovjedna struktura nalazi se i u pripovijesti *Materinsko polje*, s tim da u njoj nadvladava tragika folklornog elementa: glavni akter, žena Tolgonaj u ratu je ostala bez muža i sinova, «ispovijeda se – polju, kojeg su pokojnici podigli i njegovali».

IV

Druga etapa kod Ajtmatova počinje romanom/pripovijesti *Zbogom, Guljsari!* (za koji dobija Državnu nagradu), potom slijede roman *Bijeli brod* (1970.), drama *Penjanje na Fudžijamu* (1973.), pripovijest *Šareni pas što trči obalom mora* (1977.), roman *I duže od vijeka traje dan* (1980.)...

U *Zbogom, Guljsari!* kod Ajtmatova se prvi put eksplicitno javlja tema staljinizma, koja će biti usložnjena u drami *Penjanje na Fudžijamu*.

Do *Bijelog broda*, kako primjećuje Milivoje Jovanović, «Ajtmatovljev realizam je isključivo poetski»³. A romanom *Bijeli brod* već počinju Ajtmatovljeva djela koja pripadaju toku *magičnog realizma*. Tu spadaju i pripovijest *Šareni pas što trči obalom mora* i roman *I duže od vijeka traje dan*. Može se reći da je upravo sa ovim djelima, iz sedamdesetih godina, Ajtmatov postigao punu zrelost. Sâm pisac u autorskoj bilješki *I duže od vijeka...* govori o uticajima na svoja djela, pominjući Gogolja, Bulgakova, ali i tadašnjeg «svjetskog gurua magičnog realizma» Marqueza. *Bijeli brod* je bilo djelo potpuno drukčije od onoga što je do tada pisao Džingiz Ajtmatov. U prvom redu, jer

³ Vid. pogovor *Životni i stvaralački put Džingiza Ajtmatova*, u: *I duže od veka traje dan*, «Prosveta», Beograd, 1981.

se u ovome djelu pisac «odrekao» tematiziranja socijalističke društvene stvarnosti (sovjetske i kirgiske), a priklonio se fantastici. Ta fantastika izranja iz mitskih i legendarnih priča kirgiskog naroda, prelazeći njihove granice stvaralačkim zahvatom u univerzalnija područja, poput zla, dobra, ljepote, spasenja...

Sa *Šarenim psom...* Ajtmatov ide još dalje, do tematiziranja čovjekovog odnosa prema vječnosti. Zanimljivo je da su u oba djela – i u *Bijelom brodu* i u *Šarenom psu...* – glavni akteri djeca, dječaci, simboli, ustvari, nade i buduće dobrote.

Već kulturni Ajtmatovljev roman *I duže od vijeka traje dan* koristi sva briljantna iskustva prethodna dva djela, ali se Ajtmatov – po mnogim kritičarima: začudo! – vraća svojim temama «socijalističkog realizma». (Nevjerovatno je da je i sam Ajtmatov u svojim izjavama insistirao na «slici čovjeka rada» svojih likova?!) Ali, kad se razgrnu sve recepcijske zablude iz vremena pojavljivanja ovoga romana, ostaje nam višeslojna, zamamna, priča, ujedno i fantastična, i historijska, i društveno angažirana. S jedne strane, to je priča o pružnom radniku Jedigeju, koji iz njemačkog ropstva bježi u balkanske partizane (otuda i kritika staljinizma!), «iznad» te priče događa se priča o zagalaktičkoj svemirskoj civilizaciji, a «u samom jezgru» nalazi se legendarna storija, prepuna historijske jeze, o mankurtima. *I duže od vijeka traje dan* jedan je od nasloženijih romana s kraja XX. stoljeća, koji je Džingiza Ajtmatova, sa cijelim njegovim nemalim opusom, svrstao u ponajbolje savremene svjetske pisce.

V

Džingiz Ajtmatov je u zadnjem desetljeću prošloga vijeka postigao svjetski renome. Preveden je na mnoge jezike, dobitnik je mnogih međunarodnih nagrada, član je Akademije nauka Kirgistana, član Svjetske akademije nauka i umjetnosti, jedno vrijeme je bio i ambasador Kirgistana, sada neovisne zemlje, u Briselu. Aktivno još stvara, a dokaz za to je i njegov sjajni roman *Kasandrin žig*, koji je upravo izasao u izdanju sarajevske izdavačke kuće *Connectum*.

Summary

CHINGIZ AIMATOV – ONE OF THE LEADING
CONTEMPORARY WRITERS

Zilhad Kljucanin

In the Russian literature of the second half of the 20th century we notice an increasing influence of the “national” literatures; Aphasia’s, Azerbaijan’s, Uzbekistan’s, Kyrgyz’s... Freed from pseudo-didactic model, those literatures become interesting not only to Russian but to the world readers.

Chingiz Aimatov has become the world renowned in the last decade of the past century. He has been translated to many languages, received many international awards, and became a member of the Kyrgyz’s Academy of Sciences as well as of the World’s Academy of Sciences and Arts.

موجز

جينغيزايماتو - واحد من أكبر الكتاب العالميين
المعاصرين

د. زلهاد كليوتشانين

في الجزء الثاني من القرن العشرين في المؤلفات الروسية يلاحظ بشدة وجود كما يسمونه الادبيات القومية: ابهاسية, ازربيجانية, ازبكية, كرغستاني... محررة من النمط المزعوم الملحمي التوجيهي, تلك الادبيات تصبح شيقة ليس فقط للقراء الروس بل للقراء علي مستوي العالم. جينغيزايماتو - في السنوات العشر الأخيرة حصل علي النجاح العالمي. اعماله ترجمت الي اللغات العالمية, هو حائز علي كثير من الجوائز العالمية, هو عضو الكاديمية العلمية في كرغستان و عضو الاكاديمية العالمية للعلوم والفنون.